

УДК 005.7:001.891
 JEL: B1; B2; B4; M1; N8; P00
 DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-2-132-139>

РОЗВИТОК НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ

©2022 ГРУЗИНА І. А.

УДК 005.7:001.891
 JEL: B1; B2; B4; M1; N8; P00

Грузина І. А. Розвиток наукових підходів до дослідження організації

Складність організації як об'єкта дослідження, що обумовлено присутністю людини як головного елемента, унеможливає вивчення її сутності та особливостей в межах одного наукового підходу. Не існує теорії, що повною мірою пояснювала б усі види, типи, форми організаційних структур і процеси, які в них відбуваються. Різноманітність тлумачень, що відображають широкий спектр загальноприйнятих уявлень, сприяє дослідженню та розумінню організації, однак водночас актуалізує потребу в додатковому аналізі й узагальненні для глибокого розуміння терміна, що і є метою статті. За допомогою історичного методу, методів морфологічного та контент-аналізу узагальнено та систематизовано наукові підходи до вивчення організації, розкрито їх зміст у взаємозв'язку із об'єктом, інструментарієм і результатом дослідження. Обґрунтовано необхідність вивчення організації як системи та процесу для відображення спектра взаємозв'язків, залежностей і співвідношень. Зважаючи на багатфакторність організації, доведено доцільність застосування комплексного підходу до її вивчення, зазначено можливість використання традиційного набору методів дослідження із цілеспрямованою адаптацією відповідно до об'єкта та предмета дослідження, що приводить до їх модифікації. Звертаючи увагу на те, що цінність знань полягає в тому, наскільки можливе їх ефективне використання в цілеспрямованій діяльності, обґрунтовано необхідність при вивченні організації тісного взаємозв'язку та конструктивної взаємодії наукової та практичної діяльності, адже вони забезпечують методичний базис для прикладного застосування отриманих знань і навичок. Перспективами подальших досліджень є застосування зазначених підходів до дослідження сутності компетентної організації, визначення особливостей її формування й функціонування, адаптуючи їх до конкретних актуальних завдань.

Ключові слова: організація, система, процес, управління.

Рис.: 1. **Бібл.:** 12.

Грузина Інна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та бізнесу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: gruzinaia@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8156-1090>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/5085535/>

UDC 005.7:001.891
 JEL: B1; B2; B4; M1; N8; P00

Gruzina I. A. Developing Scientific Approaches to the Study of the Organization

The complexity of the organization as an object of study, due to the human presence as the main element, makes it impossible to study its essence and features within the same scientific approach. There is no theory that would fully encompass all the types, kinds, forms of organizational structures and processes that occur in them. A variety of interpretations that reflect a wide range of generally accepted ideas contributes to the research and understanding of the organization, but at the same time actualizes the need for additional analysis and generalization for a deep understanding of the term, which is the purpose of the presented article. With the help of the historical method, methods of morphological and content analysis, scientific approaches to the study of the organization are generalized and systematized, their content is disclosed in connection with the object, instrumentarium and the result of the study. The necessity of studying the organization as a system and a process to reflect the range of interconnections, dependencies and coherences is substantiated. Taking into account the multifactorial nature of the organization, the expediency of applying an integrated approach to its study is proved, the possibility of using a traditional set of research methods with purposeful adaptation in accordance with the object and subject of research leading to their modification is specified. Paying attention to the fact that the value of knowledge lies in the extent to which their effective use in purposeful activities be possible, the need for the study of the organization of close interconnection and constructive interaction of scientific and practical activities is substantiated, because they provide a methodological basis for the practical application of the acquired knowledge and skills. Prospects for further research are the application of these approaches to the study of the essence of a competent organization, defining the features of its formation and functioning, adapting them to specific relevant tasks.

Keywords: organization, system, process, management.

Fig.: 1. **Bibl.:** 12.

Gruzina Inna A. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Management and Business, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: gruzinaia@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8156-1090>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/5085535/>

Сучасні організації, які створюють продукцію та послуги для забезпечення життєдіяльності та розвитку суспільства, визначають і контролюють певний порядок його життя [10]. В організаціях люди створюють взаємовідносини, розвивають науку та культуру, і поступово організація, в межах

якої здійснюється людська діяльність, стає універсальною формою суспільного життя [1].

Формування світового інформаційного простору підвищило роль і значення сучасних організацій, які активно використовують інформаційне середовище, зокрема організаційних процесів, що реалізують-

ся в організаційній діяльності. Це актуалізувало потребу в дослідженнях сутності сучасної організації, закономірностей її розвитку, розробці нових принципів і підходів до аналізу закономірностей функціонування, застосуванні прогресивних технологій управління на основі використання потенціалу організації [1]. На яких засадах будуються організації, як і під впливом яких саме факторів розвиваються, які можливості відкривають – ці питання стали вкрай важливими й актуальними.

Це стосується українських організацій, які для досягнення прийнятного рівня ефективності мають змінювати основні принципи своєї діяльності. Організація для функціонування у висококонкурентному середовищі має самостійно та ретельно формувати цілі та завдання діяльності, розробляти стратегію і тактику розвитку, знаходити нові можливості отримання матеріальних і трудових ресурсів, швидко вирішувати питання створення, злиття або ліквідації структурних підрозділів та філіалів, перебудови системи управління тощо. Ефективна організація має боротися за виживання в умовах ринку, що розширює обсяг завдань керівників і ускладнює процес їх виконання.

Не існує всеосяжної теорії, яка пояснює всі види, типи, форми організаційних структур, а також процеси, які в них відбуваються. Українські та зарубіжні вчені продовжують наукові дискусії з дослідження складного та різноманітного об'єкта вивчення, адже діяльність організації передбачає об'єднання та координацію зусиль великої кількості людей з певними рисами характеру, мотивами діяльності й особливостями поведінки. Багато досліджень присвячено вивченню наукових підходів до побудови організації, принципів формулювання цілей та основних завдань функціонування [1; 3; 8; 10; 12]; інші науковці [5; 6] розглядають технології розробки стратегії та тактики розвитку організації; зустрічаються дослідження, спрямовані на розкриття важливості людських ресурсів, ролі та значення компетентностей персоналу як ключового елемента сучасної організації [8; 9].

Сьогодні розглянуто більшість методичних і методологічних питань щодо побудови та функціонування організаційних структур, однак зміна умов їх функціонування, необхідність формування нових структур і переорієнтації структури сучасної організації із забезпечення успішного протікання внутрішньоорганізаційних процесів до налагодження ефективних взаємозв'язків із різними агентами ринку є передумовою нескінченного процесу дослідження організації для уточнення її сутності, змісту, особливостей з метою виявлення передумов ефективного функціонування в сучасних умовах.

Складність організації як об'єкта дослідження, що обумовлюється присутністю людини як головного елемента, наділяє її унікальними властивостями.

У межах організації мають органічно поєднуватися інтереси особистості та групи, різноманітні стимули та жорсткі обмеження, безумовна дисципліна та вільна творчість, жорстка технологія та нормативні вимоги одночасно з інноваціями та неформальними ініціативами. Це сприяє побудові певного вигляду організації, формуванню її культури, традицій і репутації. Зрозумілою стає неможливість дослідження сутності, змісту й особливостей поняття «організація» у межах однієї дисципліни та конкретного наукового підходу. Крім того, відносини між організаційними системами постійно змінюються, виникають нові механізми взаємодії, що вимагає створення інших технологій роботи, з'являються невідомі раніше типи організацій [1].

Сьогодні не існує єдиного усталеного розуміння поняття організації, навпаки, різні тлумачення організації зустрічаються в наукових працях і відображають широкий спектр загальноприйнятих уявлень і застосувань, що, своєю чергою, сприяє більш повному дослідженню та розумінню поняття [8]. Ця різноманітність актуалізує потребу в додатковому аналізі й узагальненні для більш глибокого розуміння терміна.

Метою статті є дослідження розвитку наукових підходів до трактування сутності організації, аналіз схожих положень і кардинальних відмінностей для формування узагальненого погляду на сутність, зміст, особливості організації та виявлення передумов її ефективного функціонування в сучасних умовах.

Незважаючи на те, що поняття «організація» через свою багатозначність та універсальність організаційних процесів і явищ широко вживається й описується методами багатьох наук, у науковій спільноті чітко виокремилось декілька підходів до вивчення організації. Монастирський Г. Л. [10] виділяє такі підходи до вивчення організації: комплексний, функціональний, системний та історичний. У підручнику [6] підтримується ця точка зору, однак, розкриваючи зміст системного, процесуального, комплексного, історичного та ретроспективного підходів до дослідження організації та організаційних взаємовідносин, науковці доповнюють кожний із них відповідним інструментарієм дослідження.

Узагальнення й аналіз наукових підходів (рис. 1) дозволяє дійти висновку, що ознакою будь-якої організації є системні взаємовідносини, які реалізуються в її межах та мають процесуальні та системні прояви. Цим пояснюється існування системного та процесного підходів та одночасне дослідження організації як системи та як процесу [6], що дозволяє найповніше відобразити взаємозв'язки, залежності та відносини в усіх процесах і системах організації.

Системний підхід є найпопулярнішим, він формувався по мірі того, як наука та практика опанували різними типами, видами та формами цілісних об'єднань предметів і явищ. У менеджменті системна

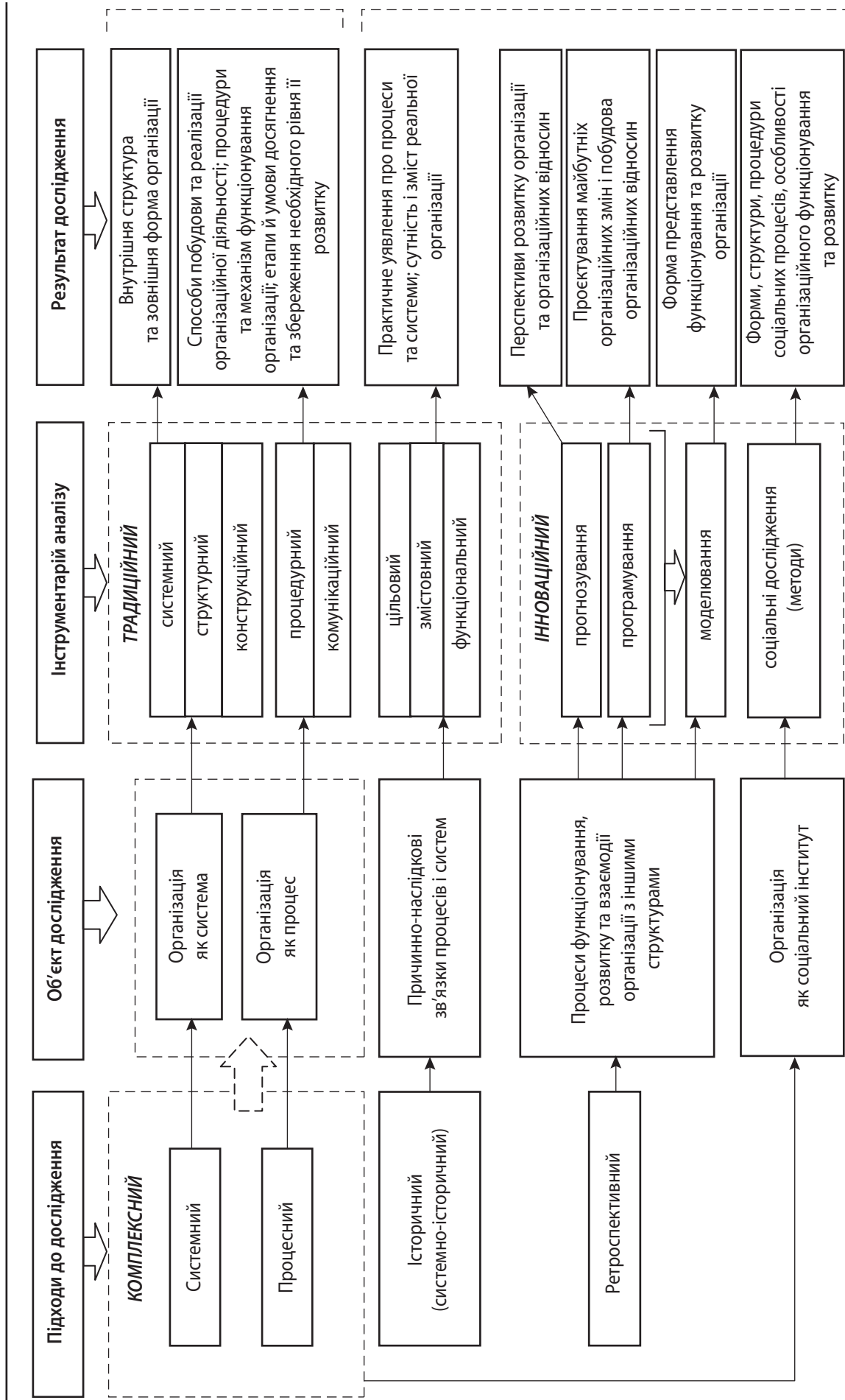

Рис. 1. Узагальнення наукових підходів до вивчення сутності поняття «організація»

Джерело: авторська розробка.

методологія отримала своє визнання та розповсюдження в другій половині ХХ ст., хоча прагнення до розгляду об'єкта дослідження як цілісної системи виникло ще в античних філософії та науці (Платон, Аристотель), отримало найбільший розвиток у середині століття в межах німецької класичної філософії (Кант, Шеллінг). До теорії організації системний підхід увійшов як особлива методологія наукового аналізу та мислення. Використання системного підходу до дослідження організацій дозволяє розкрити такі властивості, як цілісність, системність, організованість; описати закони та закономірності взаємозв'язку між елементами, внутрішньоорганізаційні відносини та взаємовідносини окремого об'єкта із іншими; виявити зв'язки системи із факторами зовнішнього середовища, а надалі дослідити закономірності її розвитку [10].

Розповсюдження системного підходу в організаційних дослідженнях є природним, адже будь-яке «наукове пізнання» не здійснюється хаотично, а має певну систему та підпорядковується певним закономірностям, що визначаються закономірностями розвитку та функціонування об'єктивного світу [7].

Зростання популярності системного підходу у ХХ ст. пояснюється зміною типу наукових і практичних завдань, адже центральне місце в більшості галузей науки займають проблеми вивчення організації та функціонування складних, ієрархічних об'єктів, склад яких є неочевидним, а зміни непередбачуваними, що вимагало спеціального дослідження в кожному окремому випадку.

Дослідження організації як системи передбачає її розгляд як сукупності елементів, які мають взаємозв'язки та, взаємодіючи в межах цілого, визначають нові, цілісні властивості системи, які відсутні в окремих її елементах. Тобто можна сказати, що особливістю системного підходу є орієнтація на розкриття цілісності об'єкта, виявлення різних типів взаємодії елементів сукупності та незведення властивостей цілого до властивостей частин. Елементи мають певну автономність і вбудовані в систему за ієрархічним принципом. Це помітно в соціальних організаціях, де кожний рівень, володіючи певною автономністю, підпорядковується більш високому рівню. Взаємозв'язок і взаємодія між елементами забезпечують системі найкращі умови для існування та розвитку.

Потреба у використанні системного підходу до дослідження організації актуалізувалася через необхідність управління великими об'єктами в умовах динамічних змін зовнішнього середовища. Він дозволяє шляхом системного аналізу вивчити об'єкт як єдине ціле, тобто структурувати складну проблему в серію завдань з можливістю їх розв'язання за допомогою економіко-математичних методів, установлення критеріїв вирішення, деталізації цілей, і сконструювати ефективну організацію для досягнення цілей.

Системний підхід допомагає сформулювати сутність досліджуваних проблем та обрати найефективніші шляхи їх вирішення. Він є сукупністю логічних прийомів, методичних правил і принципів теоретичного дослідження, що не має жорстких обмежень, отже, його застосування сприяє виявленню обмеженості традиційних об'єктів дослідження, з одного боку, та визначенню й реалізації нового типу завдань при новому стилі мислення – з іншого. За допомогою категорій і принципів підходу, шляхом планування та визначення структурних або типологічних параметрів і властивостей нових об'єктів визначаються перспективи їх побудови [2; 4].

Наступним підходом до вивчення сутності організації є процесний, у межах якого її функціонування розглядається як мережа взаємодіючих процесів, що протікають усередині структури та реалізують мету існування [6]. В організації відбуваються взаємопов'язані процеси, які своїм функціонуванням визначають її стан, зміна якого обумовлюється певними діями в результаті процесу та викликає подальші дії, що також знаходяться в логічно послідовному ланцюзі процесу. Цей висновок підтверджує визначення процесу, надане науковцями у [6], який є логічною послідовністю дій упродовж певного часу, що приводить до зміни станів системи та сприяє перетворенню ресурсів у кінцеві результати.

Монастирський Г. Л. [10] виділяє функціональний підхід до вивчення організації, за допомогою якого можна встановити її місце в природних і суспільних процесах; вивчити прояв цілеспрямованості й активності її діяльності; дослідити взаємодію з іншими системними та несистемними утвореннями та взаємозалежність окремих компонентів організації. Вчений пропонує вивчати організацію шляхом дослідження певних процесів (функцій), що реалізуються в організації та за її межами. Функції розглядаються як комплекси взаємопов'язаних дій і операцій, здійснюваних у внутрішньому та зовнішньому середовищі для функціонування та розвитку, отже, їх можна представити як процес послідовної реалізації кроків для вирішення завдання.

Використання системного та процесного підходів дають можливість отримати знання та сформулювати уявлення про організацію як систему, що функціонує та розвивається шляхом реалізації різноманітних процесів. Системні та процесуальні прояви в організації обумовлюють необхідність одночасного її вивчення як системи та як процесу. Це дозволяє відобразити широкий спектр зв'язків, залежностей та співвідносин в організації, підкреслює її складність і багатофакторність як об'єкта дослідження, що обумовлює необхідність використання комплексного підходу до її вивчення [6].

Спираючись на погляди науковців [6; 11; 12], які під комплексом розуміють сукупність складових час-

тин певного явища (процесу), що взаємно доповнюють, збагачують і забезпечують його цілісне якісне функціонування, можна сказати, що в основі комплексного підходу до вивчення організації лежить ідея всебічного її дослідження через встановлення взаємозалежностей і взаємозв'язків окремих складових. Кожна складова має особливості, однак, органічно поєднуючись у загальне, набуває сутності та властивостей загального, збагачуючи його якісно своїми характеристиками.

Використання комплексного підходу передбачає вивчення організації в міждисциплінарному аспекті та дозволяє отримати нові знання про неї [6; 10]. Він визначає місце та роль кожної складової в загальній системі уявлень, а його застосування дозволяє сформулювати всебічну систему наукових знань про процес або систему. Більше того, головною метою процесу формування та функціонування системи організації є створення та вдосконалення певного комплексу як однієї з вищих форм організаційного розвитку.

У літературі [12] зустрічається ототожнення комплексного та системного підходів, однак вони є взаємопов'язаними, але не тотожними. Системний підхід набуває форми комплексного у випадках, коли досліджуються системи, що складаються з елементів, які одночасно функціонують в інших за своєю природою системах і з якими комплексні системи пов'язані складними функціональними та іншими залежностями. Тобто застосування комплексного підходу викликано необхідністю дослідження комплексів як особливих систем. Але для здійснення комплексного дослідження комплексом має бути й саме дослідження, що вимагає його побудови та організації на принципах системності. Отже, комплексним підхід стає лише тоді, коли він є системним.

Важливим підходом до вивчення організації є історичний, що займає особливе місце в дослідженнях теорії та практики організації. Спираючись на чітку логіку в межах єдиної послідовності загального розвитку процесів і систем, він використовує хронологічний інструментарій вивчення та систематизує факти, які відображають формування та розвиток організації [6]. Використання історичного підходу є доцільним, коли метою є виявлення причинно-наслідкових зв'язків процесів і систем, визначення їх первинності або похідності, самостійності або залежності, об'єктивності або суб'єктивності, тобто природи походження та умов становлення й розвитку [6].

Монастирський Г. А. [10] цей підхід називає системно-історичним, який визначає та інтегрує стан і рух організації, враховує наростання темпів розвитку, органічно сполучає генетичне та прогностичне тлумачення об'єктів і процесів, устанавлюючи закономірності переходу організації з одного стану в інший.

Також виділяють історико-порівняльний підхід [1; 2; 4], що шляхом порівняльного аналізу розкри-

ває спільність функціональних зв'язків і соціальних явищ. Так науковці осягають минуле в єдності й індивідуальності та знаходять зв'язок і основу історичних явищ. Застосування цього підходу в дослідженнях організації є виправданим, коли метою є виявлення загальних рис та особливостей їх функціонування шляхом визначення закономірностей та особливостей в різні часові періоди. Можна послідовно розкрити причини, наслідки та закономірності історичного розвитку організації, виявити основні тенденції змін і домінуючий шлях розвитку.

Особливістю ретроспективного підходу є прийом реконструкції невідомих раніше деталей деяких суспільних явищ [4–6]. Враховуючи сучасні наукові підходи в дослідженні соціально-економічних і культурних процесів, шляхом ретроспективи висвітлюють зміни об'єктів у межах досліджуваного періоду. Тобто, звертаючись до історичного минулого, виділяють характерні риси, тенденції та закономірності розвитку організації у певному періоді. Комплексний, історичний і ретроспективний підходи, а також теоретико-методологічні праці та розробки вчених складають методологічну та теоретичну основу дослідження організації [6].

Складність організації й організаційних відносин, різноманітність спектрів розуміння та застосування терміна «організація», подвійність його виникнення та існування обумовлює необхідність застосування широкого, розгорнутого і такого, що постійно модернізується, інструментарію дослідження. Він представлений традиційним набором методів дослідження сутності та змісту організації [6]. Доцільним є універсальне застосування майже всіх відомих методів вивчення, аналізу, класифікації та оцінки взаємозв'язків, що проявляються при формуванні, функціонуванні та розвитку процесів та систем. Однак традиційні методи слід цілеспрямовано адаптувати відповідно до об'єкта та предмета дослідження, що приводить до їх суттєвої модифікації.

Для вивчення внутрішньої будови, зовнішньої форми представлення та реалізації процесів і систем використовують системний, структурний і конструкційний інструментарій аналізу [2; 4; 11]. Це дозволяє виявити, вивчити та побудувати послідовність зв'язків, конфігурацій і комунікацій, визначити їх місце у внутрішній структурі та зовнішніх формах організації. Особливого розвитку набули прийоми ієрархічної архітектоники, структурної субординації, процедурного детермінування [11].

Процедурний і комунікаційний інструментарій орієнтовано на вивчення процесуального прояву, структурного вираження, логіки та послідовності побудови та представлення організаційних відносин. Завдяки їм виявляють і досліджують причинно-наслідкові зв'язки, логічні послідовності, способи побудови та реалізації організаційної діяльності, процедури та механізм функціонування організації, етапи й

умови досягнення та збереження необхідного рівня її розвитку.

Перевагою застосування цільового, змістовного та функціонального інструментарію аналізу є можливість дослідження сутності, змісту процесу та системи і результату організації. За їх допомогою точно розкривають змістовний вираз організаційних відносин, формують практичне уявлення про процеси та системи, що відображає сутність і зміст реальної організації.

Використання інструментарію, пов'язаного з побудовою та структурою організації, та послідовна його адаптація до об'єкта дослідження, сприяє формуванню комплексу методів вивчення та застосування конкретних знань про організацію, її структуру, основні принципи побудови. Описаний інструментарій вважається традиційним, адже він тривалий час ефективно застосовується для дослідження сутності, змісту, структури організацій та особливостей організаційних відносин.

Поряд із традиційними методами стрімко розширюється палітра сучасних, які вважаються інноваційними через різноманітність та універсальність [4; 6; 9]. Їх особливістю є поєднання об'єктів і дій усіх відомих сфер досліджень і впливів різноманітних суб'єктів та явищ. Це сприяє перетворенню методів дослідження організацій та організаційних відносин на змістовний базис розробки прикладного інструментарію більшості галузей знань. Таке перетворення забезпечує інтеграцію теорії та практики у процесах дослідження та вдосконалення сучасних організацій. На рис. 1 поряд із традиційними методами дослідження наведено популярні серед дослідників інструменти, що спрямовані на вивчення процесів функціонування, розвитку та взаємодії організації з іншими структурами. Серед них методи прогнозування, програмування та моделювання, які відносять не до методів дослідження, а до методів розробки реальної організації [5; 12]. Інструментарій дослідження є динамічним, що пов'язано з розвитком комплексу знань про організацію у процесі його застосування, та обумовлює необхідність адаптації та використання складнішого, науково-практичного, комбінованого інструментарію, що складається з методів аналізу, проектування, конструювання, а також розробки форм, структур і процедур.

Застосування методу прогнозування пояснюється необхідністю усвідомлення результату, якого має досягти організація у процесі функціонування. Він дозволяє представити перспективи розвитку організації й організаційних відносин, адже складається з комплексу методів, які розкривають особливості побудови та реалізації причинно-наслідкових зв'язків процесів і систем у найближчій перспективі. Популярність методу пояснюється тим, що будь-яке дослідження майже завжди спрямоване на майбутнє,

навіть якщо спирається на результати аналізу минулого. Воно готує підґрунтя для вирішення майбутніх проблем, що обумовлено причинно-наслідковими зв'язками різних організацій.

Застосування методу прогнозування має технологію реалізації: 1) дослідження положень, що відображають організаційні зміни та перетворення форм, структур, процедур; 2) дослідження сутності та змісту тенденцій, що відбуваються. Метод будується на результатах дослідження ймовірних майбутніх наслідків здійснюваних перетворень для чіткого їх усвідомлення.

Прогнозування є практичним застосуванням результатів передбачення та одним із перших розрахункових методів наукового дослідження [6]. Інколи зустрічається ототожнення понять «прогнозування» та «передбачення». Однак передбачення спирається на інтуїцію, асоціації та здогадки, прогнозування ж усебічно враховує вплив різних факторів, що обумовлює необхідність розробки програми здійснення певного процесу. Так починається процес застосування методу програмування, що є проектуванням майбутніх організаційних змін та ефективним інструментом відображення та побудови організаційних відносин. Сутність методу полягає в розробці програми та формуванні моделі обраних процедур і механізму їх безпосередньої реалізації. Програмування є не стільки методом дослідження, скільки способом забезпечення здійснення організацією практичного впливу.

Комплексне застосування методів прогнозування та програмування обумовлює побудову моделі як форми представлення функціонування та розвитку організації [4]. Модель є результатом інтелектуальної організації, відображає уявлення про будову, функціонування та реалізацію процесів і систем. Спираючись на дослідження альтернативних варіантів розвитку організації та їх наслідків, моделювання підвищує ефективність прогнозування та перетворюється на інструмент апробації й адаптації розроблюваних програм і процедур. Одночасне застосування методів прогнозування, програмування та моделювання пояснюється їх тісним взаємозв'язком і цілеспрямованою конструктивною взаємодією. У такий спосіб можна комплексно відображати, досліджувати та представляти організаційні відносини в процесах і системах сучасного світу. Самостійне використання окремих методів дослідження згодом приводить до необхідності застосування системи в цілому, що підкреслює практичне значення комплексного характеру застосування інструментарію в дослідженні організації. Вибір конкретного методу залежить від об'єкта, особливостей його формування, функціонування та розвитку.

Організації відіграють величезну роль у житті суспільства. Перетворюючи витрати в цінності, вони є генераторами ресурсів, створюють корисні для су-

спільства блага, які сприяють його розвитку. Сучасний світ часто розглядається як світ організацій у формі сукупності людей і груп, які об'єдналися на підставі певних правил і процедур, поділу праці й обов'язків для досягнення мети або вирішення певного завдання. Ефективність організацій як механізму вирішення суспільних завдань підтверджується їх стрімким поширенням і проникненням у всі сфери суспільного життя, вони приймають на себе все більш значущу соціальну роль, адже, створюючи багатство, збільшують добробут суспільства та покращують якість трудового життя [3]. Це є причиною розгляду організацій як соціальних інститутів, де для досягнення загальних цілей застосовується спільна праця людей, що стало імпульсом для формування та застосування самостійного, спеціалізованого інструментарію організаційних досліджень соціальних процесів і систем.

Накопичення знань і розширення уявлень про внутрішні стани організацій соціальної сфери, зміни в організаційних процесах і системах обумовило необхідність розробки, адаптації та застосування соціальних методів, їх поєднання з традиційним інструментарієм дослідження. Особливістю дослідження соціальних організацій є обмежений ступінь формалізації їх створення, функціонування та розвитку. Склад методів досліджень має бути спеціально адаптованим, доповненим і деталізованим спеціальними інструментами відповідно до обставин, умов, рівня розвитку та змісту завдань організації. На допомогу науковцям приходить окремий розділ соціології, що містить відносно самостійний спеціалізований інструментарій [9]. Дослідження відносин у соціальних організаціях вимагає адаптації спеціалізованого інструментарію до аналізу процесів, що відбуваються саме в цих організаціях. Це обумовлено їх особливостями, серед яких низький рівень формалізації соціальних відносин і систем, неочевидність їх неформальних проявів, імовірнісний характер функціонування та розвитку організації.

У соціальних процесах і системах, більше, ніж в інших, розвиваються суттєві відмінності та протиріччя. Вони виявляються в організаційній поведінці її членів, які керуються, скоріше, неформальними законами та стихійно сформованими корпоративними нормами, що відрізняються від декларованих правил. Природним стає специфічне застосування широко та різноманітно апробованого в соціально-психологічних дослідженнях інструментарію [6]. Ефективними є традиційно застосовувані форми та складні інноваційні процедури для аналізу, оцінки та послідовного вдосконалення соціальної організації на підставі накопичення неформальних матеріалів і формулювання необхідних висновків. Ці методи та цілі їх застосування орієнтовані на вивчення реальних форм, структур, процедур соціальних процесів та особливостей організаційного функціонування та розвитку.

Вони є специфічним інструментарієм соціально-психологічних досліджень, яскравими представниками якого є сучасні прийоми системного аналізу, як-от позиціонування та ранжування самоорганізації.

Прикладом інструментарію дослідження соціальних організацій є використання програмного потенціалу та ресурсів сучасних інформаційних технологій (ІТ). Вони надають вільний і мобільний доступ до потужного математичного апарату, точність і швидкість дії якого суттєво змінили характер теоретичних досліджень, доповнюючи їх прикладними розробками та надаючи можливість практичного використання в реальних соціальних організаціях. Висока ефективність застосування інструментарію досліджень на базі сучасних ІТ обумовлена наявністю можливості чіткої формалізації систем і процесів, комунікаційної варіації, послідовно-реверсивного аналізу зв'язків і процедур [11]. Застосування цього інструментарію потребує додаткового вивчення та послідовного розвитку, однак його елементи широко застосовуються при аналізі, розробці та проектуванні організаційних структур управління й інформаційних систем їх забезпечення [3; 5].

Комплексний, історичний і ретроспективний підходи, разом із діалектичним і системним методами, теоретико-методологічними працями вчених є методологічною та теоретичною основою дослідження організацій, що застосовується в дослідженнях більшості галузей знань, через що отримала назву традиційної. Як конкретний інструментарій широко застосовується структурне відображення об'єкта та предмета дослідження у вигляді оригінальних схем, рисунків і таблиць, а також специфічні методи дослідження та моделювання. Це обумовлено необхідністю розкриття сутності організації, її структури, форми, принципів побудови й об'єднання самостійних, взаємопов'язаних, залежних та інтегрованих складових у загальні процеси або системи. Візуальне, схематичне відображення організацій та організаційних відносин найповніше представляє їх сутність, зміст, особливості й умови формування, функціонування та розвитку [6].

Цінність знань полягає в тому, наскільки ефективно їх можна використати в цілеспрямованій діяльності. Необхідним при вивченні організації є тісний взаємозв'язок між науковою та практичною діяльністю, їх єдність, об'єктивна та цілеспрямована взаємодія. Розглянуті наукові підходи, методи, прийоми та інструментарій доводять необхідність їх конструктивної взаємодії з практичною діяльністю людини. Вони забезпечують методичний базис для прикладного застосування отриманих знань і навичок. Це є зрозумілим, адже людина, свідомо чи ні, застосовує певний підхід до дослідження, адаптуючи його до конкретних завдань. Прагнення досягти мети трансформується в застосування знань на практиці.

У процесі реалізації діяльності людина зустрічається з необхідністю об'єднання теорії та практики, перетворення знань у професійні навички для ефективного досягнення встановлених цілей. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Л. М., Пирогова Е. В. Теория организации. Ульяновск : УлГТУ, 2007. 112 с.
2. Вайнський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми, 2016. 260 с.
3. Гуяр Ф. Ж., Келли Дж. Н. Преобразование организации. М. : Дело, 2000. 376 с.
4. Кислий В. М., Бондар Т. В. Методология системного підходу та наукових досліджень : конспект лекцій. Суми, 2014. 27 с.
5. Красовский Ю. Д. Организационное поведение. М. : Юнити-Дана, 2012. 487 с.
6. Латфуллин Г. А., Никитин А. С., Серебренников С. С. Теория менеджмента. СПб. : Питер, 2019. 432 с.
7. Лучко М. Р., Жукевич С. М., Фаріон А. І. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Тернопіль, 2016. 304 с.
8. Мильнер Б. З. Теория организации. М. : ИНФРА-М, 2010. 480 с.
9. Минцберг Г. Структура в кулаке. Создание эффективной организации. СПб. : Питер, 2011. 460 с.
10. Монастирський Г. Л. Теорія організації : підруч. 2-ге вид., допов. і перероб. Тернопіль : Крок, 2019. 368 с.
11. Рузавин Г. И. Концепции современного естествознания. М. : Проспект, 2013. 185 с.
12. Selznick P. Foundation of the Theory of Organization. N. Y. : ASR, 1976. 680 p.

REFERENCES

- Arutyunova, L. M., and Pirogova, Ye. V. *Teoriya organizatsii* [Organization Theory]. Ulyanovsk: UIGTU, 2007.
- Guiyar, F. Zh., and Kelli, Dzh. N. *Preobrazovaniye organizatsii* [Organization Transformation]. Moscow: Delo, 2000.
- Krasovskiy, Yu. D. *Organizatsionnoye povedeniye* [Organizational Behavior]. Moscow: Yuniti-Dana, 2012.
- Kyslyi, V. M., and Bondar, T. V. *Metodolohiia systemnoho pidkhodu ta naukovykh doslidzhen : konspekt lektsii* [Methodology of Systems Approach and Research: Lecture Notes]. Sumy, 2014.
- Latfullin, G. A., Nikitin, A. S., and Serebrennikov, S. S. *Teoriya menedzhmenta* [Management Theory]. St. Petersburg: Piter, 2019.
- Luchko, M. R., Zhukevych, S. M., and Farion, A. I. *Finansovyi analiz* [Financial Analysis]. Ternopil, 2016.
- Milner, B. Z. *Teoriya organizatsii* [Organization Theory]. Moscow: INFRA-M, 2010.
- Mintzberg, G. *Struktura v kulake. Sozdaniye effektivnoy organizatsii* [Structure in a Fist. Creation of an Effective Organization]. St. Petersburg: Piter, 2011.
- Monastyrskiy, H. L. *Teoriya organizatsii* [Organization Theory]. Ternopil: Krok, 2019.
- Ruzavin, G. I. *Kontseptsii sovremennogo yestestvoznaniya* [Concepts of Modern Natural Science]. Moscow: Prospekt, 2013.
- Selznick, P. *Foundation of the Theory of Organization*. New York: ASR, 1976.
- Vazhynskiy, S. E., and Shcherbak, T. I. *Metodyka ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen* [Methods and Organization of Scientific Research]. Sumy, 2016.

УДК 338.24:656.078

JEL: L10; M11

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-2-139-145>

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ АДАПТИВНОГО СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ТРАНСПОРТУ

©2022 МАКСИМОВ С. Б.

УДК 338.24:656.078

JEL: L10; M11

Максимов С. Б. Формування механізму адаптивного стратегічного планування для підприємств транспорту

Спотворене уявлення підприємців про сутність і значущість застосування стратегічного планування призводить до відсутності розробок дієвих механізмів його реалізації. Особливо гостро дане питання постає перед транспортними підприємствами, які залежать від виробничо-технологічних і маркетингово-збутових змін, що відбуваються не лише в транспортній, а і в інших галузях національного господарства. Наявність значного арсеналу інструментарію стратегічного планування, розробленого західними науковцями, потребує їх коректування, адаптації та модифікації для використання українськими підприємствами. У статті звернено увагу на те, що питання механізму стратегічного планування на підприємстві, як соціально-економічної одиниці, гостро стоїть у сьогоденні. Переважно воно висвітлене на рівні громад, регіонів чи держави в цілому, проте рідко розглядається в площині підприємств. Проаналізовані підходи до формування механізму стратегічного планування підприємств вітчизняних науковців свідчать про обмежене використання наявного інструментарію стратегічного планування, що фокусується на застосуванні одного методу та відсутності необхідних складових механізму з визначенням серед них взаємовпливом і взаємозв'язком. Такий підхід є нераціональним і неефективним з огляду на складні та мінливі умови функціонування підприємств. На базі цього сформовано механізм адаптивного стратегічного планування для транспортних підприємств, який покликаний координувати етапи проведення стратегічного планування та визначатиме інструментарій для врахування максимальної кількості факторів, а також формуватиме напрямки на шляху становлення конкурентоспроможної діяльності, підвищення фінансової стійкості, подолання неплатоспроможності та стагнаційних процесів у діяльності підприємства відповідно до змін навколишнього середовища. Основними складовими запропонованого механізму є сам процес стратегічного планування, що базується на принципах, складових і завданнях стратегічного планування та враховує передумови виникнення загрозливих ситуацій; комплексний моніторинг діяльності підприємства, що охоплює системний аналіз, визначення стратегічних пріоритетів і впливу факторів